

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію

Андрія Анатолійовича Шиця

„Нечленовані речення в граматичній системі сучасної української мови”,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

зі спеціальності 10.02.01 – українська мова

(Луцьк, 2015 р., 224 с.)

Останніми десятиліттями сферу лінгвоукраїністики поповнили численні студії, присвячені загальним питанням граматики, багатоаспектному аналізу її категорій та одиниць, особливостям їхнього функціонування. Нові ідеї, зорієнтовані на досягнення вітчизняного та зарубіжного мовознавства, вносять відповідні корективи в розуміння специфіки мовної структури, дають змогу відійти від її одновимірного розгляду, що посилює наукову вартість праць такого спрямування. Зазначений аспект превалює й у дисертації А. А. Шиця „Нечленовані речення в граматичній системі сучасної української мови”, у якій автор уперше в українській лінгвістичній науці запропонував оригінальну концепцію найсуперечливіших синтаксичних одиниць-конструкцій, що виразно відрізняються від інших монопредикативних побудов відсутністю ознак членування. Важливим вважаємо зосередження уваги здобувача на різних параметричних характеристиках аналізованих речень – їхній семантичній, структурній, морфологічній та синтаксичній інтерпретації. Заслуговує схвалення й зорієнтованість на комунікативно-прагматичні виміри, адже саме мета спілкування, особливості взаємодії та взаємовпливу учасників комунікативного акту відіграють важливу роль у визначенні специфіки нечленованих речень. Наукову **новизну** аналізованого дослідження посилює також опис модально-часових параметрів досліджуваних структур.

Проблема дослідження зазначених структур не нова в лінгвістиці, що переконливо доводить А. А. Шиць у вступній частині (с. 6–8) та в першому розділі дисертації (с. 23–25, 38–49). Науковці висловлюють суперечливі думки з приводу визначення статусу цих синтаксичних одиниць, їхнього граматичного маркування, різновидів і навіть назви. Відсутня й загальноприйнята дефініція нечленованих конструкцій. Усі ці аргументи слугують надійним підґрунтям, аби визнати обрану дисертантом тему актуальною та перспективною.

Мету дисертації А. А. Шиць убачає в комплексному аналізі нечленованих речень сучасної української мови, створенні їхньої уточненої типології, зорієнтованої „на семантичний, граматичний, комунікативно-прагматичний потенціал та модальну спеціалізацію зазначених побудов” (с. 9). Успішне досягнення запланованого потребувало від дисертанта майстерного оперування великим й показовим фактичним матеріалом, основу якого становлять нечленовані речення, дібрані шляхом суцільної вибірки з художніх творів сучасних українських письменників і публіцистичних текстів останніх років. Загальний обсяг конструкцій (близько 6 000), на нашу думку, цілком достатній, щоб забезпечити обґрунтованість висновків дисертаційної праці.

Цілком логічною вважаємо структуру роботи, зокрема наявність традиційного для досліджень такого зразка вступу з необхідними для нього рубриками (актуальність теми дисертації, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; мета та завдання праці, методи дослідження, джерела фактичного матеріалу, наукова новизна, теоретичне й практичне значення роботи, особистий внесок здобувача, апробація результатів дослідження, публікації), а також трьох розділів, висновків до них і загальних висновків, списку використаної літератури (309 позицій) та списку використаних джерел (122 позиції).

Як засвідчує текст праці, передусім її перший розділ „Теоретичні аспекти дослідження речень у сучасному мовознавстві” (с. 13–51), А. А. Шицю вдалося системно опрацювати значний обсяг наукових студій, у яких віддзеркалено порушену проблему, і з огляду на інноваційні тенденції функційно-категорійної граматики висловити власні аргументи на користь доцільності використання терміна *нечленовані речення*, чітко й переконливо визначити обсяг цього поняття, а також запропонувати повну й науково об’єктивну класифікаційну схему опису аналізованих синтаксичних одиниць, функційний вияв яких відбувається на перетині кількох мовних підсистем. Ефективним засадничим принципом вважаємо вирізнення сукупності спільних та відмінних диференційних ознак нечленованих і членованих конструкцій.

Успішною, на наше переконання, є спроба потрактувати побудови нечленованого зразка як найтипівіші засоби конденсації висловлення та експлікації різноманітних позамовних ситуацій. Важливість такого студіювання дисертант вбачає в акцентуванні „на мовленнєвій поведінці співрозмовників, їхніх намірах, прагненні дібрати аргументовані висловлення задля якнайповнішого переконання слухача” (с. 52).

Заслуговує схвалення подана в другому розділі дисертації семантична класифікація нечленованих речень. Наведені різноманітні лінгвістичні інтерпретації цього питання засвідчують глибину проникнення здобувача в суть досліджуваної проблеми, його уміння аналізувати теоретичний матеріал і на основі специфіки джерельної бази та в контексті сучасних підходів й узагальнень витворити власну схему опису нечленованих конструкцій, побудовану на їхній значеннєвій спеціалізації. З огляду на вказаний класифікаційний принцип А. А. Шиць виокремив стверджувальні, заперечні, питальні, наказово-спонукальні, апелятивні речення, структури зі значенням мовного етикету, імовірності, емоційної оцінки, звукового розмаїття навколишнього світу. Кожну семантичну групу доповнює

докладний опис її внутрішнього розгалуження, в основі якого лежить не тільки лексико-граматична спеціалізація мовних компонентів, а передовсім здатність у конкретному мовленнєвому контексті своєрідно виражати певну інформацію про позамовну дійсність. Нам імponує аргументація здобувача, пов'язана з доцільністю розмежування апелятивних побудов та синтаксичних одиниць мовного етикету, які в мовознавстві зазвичай розглядають у межах однієї групи (с. 70).

Закцентувавши на одно-, дво-, три-, чотири- і п'ятикомпонентності нечленованих речень, автор поділив їх на прості, складні та складені.

Створення чіткої класифікаційної моделі аналізованих синтаксичних одиниць забезпечує також дослідження їхніх морфологічних параметрів, відповідно до чого виділено частки-речення, модальні слова-речення, вигукі-речення, звуконаслідувальні слова-речення. В основі такого розмежування лежить наскрізний принцип, якого послідовно дотримується здобувач у всьому тексті дисертації, – зорієнтованість на реалізацію інтенції мовця та наявність специфічного комунікативно-прагматичного потенціалу вказаних маркерів. Повноту й об'єктивні формальної репрезентації нечленованих речень забезпечує докладний аналіз не тільки первинних, а й вторинних мовних одиниць, пов'язаних із різноманітними транспозиційними процесами.

Наукову новизну дисертації А. А. Шиця особливо чітко визначає третій розділ „Синтаксична організація нечленованих конструкцій”, присвячений своєрідності вказаних конструкцій як засобів маркування діалогічних ситуацій. Великого значення в цьому плані набуває зорієнтованість на головні аспекти комунікативного синтаксису. Послуговуючись поняттями *локуція*, *іллокуція*, *перлокуція*, здобувач переконливо обґрунтовує доцільність розгляду структур нечленованого зразка у зв'язку з теорією мовленнєвих актів. Важливим аспектом цього фрагмента роботи вважаємо визначення ролі аналізованих структур, з одного боку, у правильно побудованих діалогах,

„які відбивають адекватне реагування на ту чи ту репліку” (с. 113), та, з іншого боку, у т. зв. аномальних діалогічних ситуаціях.

Значну вагу в низці порушених автором проблем сучасної лінгвістики має акцентування на еквівалентних відношеннях між нечленованими та співвідносними з ними членованими односкладними чи двоскладними побудовами. Глибокими й переконливими вважаємо міркування А. А. Шиця про темпорально-модальну спеціалізацію нечленованих висловлень. Зазначений аспект якщо й зрідка перебував у полі зору науковців, то був описаний лише фрагментарно, зазвичай у зв'язку з модальними модифікаціями стверджувальних і заперечних синтаксичних одиниць. Тому саме цю частину дисертації вважаємо найбільш новаторською. Загалом модальність належить до найменш опрацьованих складних категорійних величин зі своєрідною внутрішньою системно-структурною організацією. Узявши за основу концепцію наукового керівника, спроектовану великою мірою на членовані синтаксичні одиниці, дослідник зумів вибудувати власну модальну схему вивчення нечленованих висловлень, що уможливило формування цілісного наукового бачення модальної своєрідності розгляданих синтаксичних одиниць. Науково обґрунтованим, на нашу думку, є вирізнення й докладний аналіз висловлень розповідної, питальної, спонукальної модальності, із модальним значенням вірогідності та з емоційно-оцінним модальним значенням.

Висновки, у яких різнобічно й глибоко узагальнено диференційні ознаки нечленованих речень, переконливі й обґрунтовані. Цілком логічною вважаємо запропоновану автором чітку дефініцію розгляданих побудов, спроектовану їхнім різноаспектним студіюванням.

Отримані результати мають теоретичне значення для вивчення проблем функційної та категорійної граматики української мови, знайдуть застосування у вишівських курсах та спецкурсах з синтаксису та морфології сучасної української літературної мови, основ мовленнєвої діяльності,

комунікативної лінгвістики та лінгвопрагматики; зібраний та інтерпретований фактичний матеріал може доповнити довідники, посібники та словники з окреслених проблем.

Достатньою вважаємо апробацію основних положень дослідження. Опубліковані автором 8 одноосібних статей, серед яких 5 – у фахових виданнях України, 3 – у виданнях, зареєстрованих у наукометричних базах, із них 1 стаття – у закордонному періодичному журналі, цілком відбивають зміст дисертаційної роботи. Автореферат цілком віддзеркалює зміст й основні положення дисертації.

Праця здобувача засвідчує високий рівень аналізу наукової проблеми. Автор добре володіє відповідним термінологічним апаратом, уміло узагальнює результати теоретичного доробку граматистів, висловлюючи власні міркування щодо дискусійних моментів теорії. Звертає на себе увагу аналітичний характер дослідження, чіткі висновки та узагальнення. Матеріал кожного розділу викладено логічно й послідовно.

Дослідження, у якому А. А. Шиць розв'язує низку дискусійних і нових питань, пропонуючи своє бачення аналізованого матеріалу, неминуче викликає деякі міркування.

1. Параграф 2.4 про морфологічне маркування нечленованих речень, на нашу думку, трохи перевантажений інформацією про статус і проблему виокремлення розрядів часток, а також ознак, що лежать в основі їхньої диференціації. Можна було б уникнути розлогих міркувань і про лінгвістичний статус вигуків.

2. У висновках, спираючись на кількісні виміри, автор подає у відсотках частотність функціонування тих чи тих різновидів нечленованих конструкцій, що цілком виправдане й демонструє скрупульозність здобувача. Водночас наголосимо, що цікаво було би почути міркування дисертанта щодо причин саме такої частотності вживання різновидів нечленованих речень. Зазначені концептуальні положення виглядали б чіткіше і покращили

б сприйняття роботи, якщо би були представлені в додатках, наприклад, у вигляді таблиць.

3. А. А. Шиць досить докладно аналізує специфіку функціонування нечленованих речень у художньому та публіцистичному стильових різновидах текстів. Цікаво було б почути, чи здобувач звертав увагу на жанрові особливості та індивідуальну авторську специфіку використання аналізованих побудов.

Висловлені міркування жодним чином не знижують загальної високої оцінки дисертації й автореферату.

Наукова праця „Нечленовані речення в граматичній системі сучасної української мови” – самостійне, оригінальне, завершене наукове дослідження актуальної для українського мовознавства проблеми, що відповідає всім вимогам „Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника” від 24.07.2013, № 567, а її автор – Андрій Анатолійович Шиць – заслуговує присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент –
 доктор філологічних наук, професор,
 завідувач кафедри історії та культури
 української мови
 Чернівецького національного університету
 імені Юрія Федьковича

М. С. Скаб

М. С. Скаб
 Курбань І. М.
 15 жовтня 15

Відгук надійшов до секретаря 19. 10. 2015 р.
 Ученый секретар Раш (Н. М. Ростуся)